

6. Bachynska O. A. Buzke kozatske viisko 1785 – 1817 rr. // Kozatstvo na Pivdni Ukrainy. Kinets KhVIII - KhIX stolittia. – Odesa: Druk, 2000. – S. 45 – 51
7. Oteche-stvennaia voina 1812 hoda. Bоевые deistviya v 1812 hodu. / Materyalu Voennouchenoho ar-khyva Heneralnoho shtaba. - SPb.: Typ. «Berezhdyvost», 1911. - S. 50
Bennyhsen L.L. Pysma o voine 1812 hoda. – Kyev: Hubernskaia typohrafiya, 1912. – 152 s.
8. Kharkevych V. Deistviya Platova v arerharde Bahratyona v 1812 hodu. Kavaleryi-skye boy pry Myre y Romanove. – SPb.: typ. Hlavnoho upravleniia udelov, 1901. – 48 s.
9. Klauzevyts K. 1812. – Moskva: Hosvoenyizdat, 2004. – 256 s.
10. Bezotosnui V.M. Donskoi heneralytet y ataman M.Y. Pla-tov v 1812 hodu. – M.: ROSSPЭN, 1999. – 192 s.
11. Beskrovnyi L. H. Borodyno. Dokumentu, pysma, vospomynaniia. - Moskva: Sovetskaia Rossyia, 1962. – 411 s.
12. Hlynka S. L. Zapysky o 1812 hode // Kallash V.V. Dvenadtsatui hod v vospomynaniakh y perepyske sovremennykov. - M.: Yzdanye Tovaryshchestva Y. D. Sutyna, 1912. – S. 93 – 112.

Рецензент Гончарук Т. Г., д. істор. н., професор кафедри історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

19.02.2014

УДК 377.3(477) 18 XIX ст.

Чернявська Олена

СТАВЛЕННЯ МІСЬКОЇ ВЛАДИ ДО ЗАСНУВАННЯ В ОДЕСІ ПЕРШОГО КОМЕРЦІЙНОГО УЧИЛИЩА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

В даній статті проаналізовані основні етапи становлення першого Одеського комерційного училища другій половині ХІХ століття. Головна увага зосереджена на політику міської влади стосовно процесу заснування навчального закладу, що був зумовлений зародженням капіталістичних відносин та поживленням торгівлі. Окреслені основні чинники, які значною мірою гальмували організаційну роботу. Особливе зацікавлення в дослідженні викликала діяльність представників купецького стану, які постійно відчували нагальну потребу у спеціальному училищі для виховання своїх дітей та заповнення відчутної прогалини в спеціально підготовлених працівниках торгівлі. Окрім того, в результаті дослідження було з'ясовано, що наявна історіографічна база представлена досить фрагментарно й потребує більш детального дослідження, що в свою чергу підсилює його актуальність.

Ключові слова: комерційне училище, купецькі гільдії, офіційний статут, торговельні відносини, міська влада, біржові комітети.

Чернявская Елена

ОТНОШЕНИЕ ГОРОДСКОЙ ВЛАСТИ К ОСНОВАНИЯ В ОДЕССЕ ПЕРВОГО КОММЕРЧЕСКОГО УЧИЛИЩА ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ ВЕКА

В данной статье проанализированы основные этапы становления первого Одесского коммерческого училища второй половине ХІХ века. Главное внимание сосредоточено на политику городских властей по отношению к процессу основания учебного заведения, был обусловлен зарождением капиталистических отношений и оживлением торговли. Очерчены основные факторы, которые в значительной мере тормозили организационную работу. Особый интерес в исследовании вызвала деятельность представителей купеческого сословия, которые постоянно испытывали настоятельную потребность в специальном училище для воспитания своих детей и заполнения ошутимой пробелы в специально подготовленных работниках торговли. Кроме того, в результате исследования было выяснено, что имеющаяся историографическая база представлена достаточно фрагментарно и требует более детального исследования, что в свою очередь усиливает его актуальность.

Ключевые слова: коммерческое училище, купеческие гильдии, официальный устав, торговые отношения, городская власть, биржевые комитеты.

THE ATTITUDE OF LOCAL AUTHORITIES TO THE ESTABLISHMENT IN ODESSA THE FIRST COMMERCIAL SCHOOL IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

This paper analyzes the main stages of development of the first commercial Odessa College the second half of the nineteenth century. Main focus is on the local government policy concerning the process of establishment of the institution, which was caused by the emergence of capitalist relations and the revival of trade. The basic factors that greatly hindered organizational work. Of particular interest in the research activity has caused members of the merchant class, who always felt the urgent need for a special school for the education of their children and fill the perceived gaps in trained workers trade. In addition, a study found that existing historiographic framework presented fairly fragmented and requires a more detailed study, which in turn reinforces its importance.

Keywords: commercial college, merchant guilds official charter, trading relationship, municipality, exchange committees.

Процес розширення професійної середньої освіти на півдні України, зокрема в Одесі в другій половині XIX століття, в першу чергу був зумовлений зародженням капіталістичних відносин та поживленням торгівлі. Він був зосереджений в декількох напрямках: розвиток комерційних гімназій та училищ, створення торгових шкіл, організація спеціалізованих класів та окремих курсів. Проте влада почала виявляти підтримку відповідним навчальним закладам лише в кінці XIX століття до того ж лише номінально, фактично діяльність комерційних навчальних закладів підтримувалась виключно з боку приватних осіб.

Постановка проблеми: дослідити особливості та внесок міської влади в заснування першого державного комерційного навчального закладу в Одесі в другій половині XIX століття.

Діяльність комерційних навчальних закладів в Одесі в кінці XIX на початку XX століття й досі залишається маловивченою в вітчизняній історичній науці. Вєлиховский Л. Н., Кандаурова Т. Н. своїх статтях висвітлюють лише фрагментарно питання створення комерційних училищ в Російській імперії загалом. Шиханов Р. Б. здебільшого розглядає внесок біржових комітетів південної України у розвиток комерційної освіти. Найбільш повноцінним дослідженням становлення системи комерційної освіти на даній території можна вважати статтю Трикоз В. А., проте воно торкається окремих аспектів комерційної освіти, а не розглядається проблема в цілому.

Аналіз досліджень з окремих питань розвитку комерційної освіти та ставлення міської влади щодо організації комерційного училища показав, що її історичний аспект представлений досить фрагментарно й потребує більш детального дослідження.

Цілі статті: проаналізувати основні етапи становлення першого Одеського комерційного училища другій половині XIX століття; дослідити політику міської влади стосовно процесу заснування навчального закладу; визначити основні ознаки процесу становлення професійної освіти.

У другій половині XIX століття комерційні училища Російської імперії підпорядковувалися Міністерству народної освіти, а загальне керівництво покладалося на Піклувальну раду, до складу якої входили представники місцевих купецьких та біржових товариств. В більшості випадків ініціаторами відкриття комерційних навчальних закладів виступали підприємці та купці, розуміючи гостру необхідність кваліфікованих спеціалістів в промисловості та торгівлі. Яскравим прикладом стало перше комерційне училище в Москві засноване виключно на кошти місцевого підприємця та мецената П. А. Демидова в 1772 році. Дещо пізніше в 1804 році був закладений фундамент Імператорському комерційному училищу в Москві, проте кошти на його утримання та розширення виділяло знову ж таки московське купецьке товариство [1, с. 115-116].

Першою спробою створення комерційного навчального закладу на півдні Україні слід вважати відкриття у 1804 році Одеської комерційної гімназії з нижчим та середнім відділеннями. Проіснувала вона до 1817 року, коли за планом відомого педагога абата Ніколя Одеська комерційна гімназія була об'єднана з Одеським шляхетним інститутом і 7 січня 1818 року перетворена на Рішельєвський ліцей. Наступним кроком стало відкриття у 1849 році в Одесі 4-класного приватного училища В. Д. Новицького з додатковим відділенням для комерційних наук, де крім загальноосвітніх предметів, викладалася бухгалтерія та іноземні мови. Причому, з 75 вихованців цього училища 40 належали до купецького стану [2, с. 3].

Варто зазначити, що єдиного офіційного статуту для функціонування комерційних училищ до кінця XIX століття вироблено не було. Лише завдяки активним клопотання харківського,

київського, а за ними й інших купецьких товариств, які підтримали Міністр фінансів С.Ю.Вітте та директор Департаменту торгівлі й мануфактур В. І. Ковалевський, 15 квітня 1896 року з'явилося «Положення про комерційні заклади», за яким комерційні навчальні заклади з відання Міністерства народної освіти були перейшли до юрисдикції Міністерства фінансів (з 1906 року ці повноваження перейшли до Міністерства торгівлі та промисловості)[3, с. 49]. Таким чином, до цього часу всі комерційні навчальні заклади в своїй діяльності керувалися на основі індивідуально розроблених статутів та розпоряджень.

В 1851 році Одеське купецтво на загальних зборах склало акт про затвердження в Одесі на кошти купців «высшего в крае специального коммерческого училища для доставления коммерческого образования детям торгового сословия, что могло бы иметь сильное влияния на развития промышленности и торговли здешнего края и Бессарабии» [4, с. 14].

Цього ж року Одеський міський голова Д. Кортаці передав відповідний акт на розгляд міністру внутрішніх справ Л. О. Перовському. На початку 1852 року на ім'я Д. Кортаці була надіслана відповідь в якій міністр погодився на пропозицію купецтва на щорічний збір необхідної суми для створення училища, а також наказав таємному раднику О. І. Казначееву проконтролювати процес затвердження проекту статуту майбутнього училища [5]. Щодо фінансування навчального закладу, то міністр наголосив, що: «при настоящем положении дел, город не может принять участия в расходах»[6].

Варто зазначити, що важливою перешкодою в грошовій підтримці стала Кримська війна (1853-1856 років). Ситуація склалася на 1854 рік досить важко, оскільки Одеса найбільш близько була розташована до військових дій: порт був закритий, торгівля майже припинилась, а частина жителів котрі займалися комерційною діяльністю взагалі залишили місто [4, с. 17].

З метою залучення якомога більшої кількості представників купецьких гільдій не тільки Одеси, але й інших міст півдня України, Д. Кортаці розпорядився опублікувати в місцевій газеті повідомлення про відкриття комерційного училища [4, с. 18].

Наступним важливим питанням стало вироблення проекту училища. В 1853 році міський голова Д. Кортаці особисто наказав повідомити йому про перебіг ситуації з утвердженням статуту училища. Крім того, за зразок порадив взяти статут Санкт-Петербурзького та Московського комерційних училищ [7]. Спеціальною комісією було виділено трьох осіб: А. О. Скальковського, Логінова, Гвоздоновича, яким було доручено офіційно займатись розробкою статуту. Однак на цьому комісія припинила свої засідання у зв'язку з воєнно-політичною ситуацією в Одесі. В 1855 році міська влада знову виявила ініціативу зібрати нову комісію в складі: статського радника Скальковського; комерційного радника Логінова; почесного громадянина Посохова, Белого; купців першої гільдії Посохова, Гуровича; купця другої гільдії Шилямова, Токарева та купця третьої гільдії Гвоздоновича [4, с. 22].

Остаточний результат був оприлюднений в 1856 році, однак у наступні роки був докорінно перероблений за пропозицією відомого педагога М. І. Пирогова, який вважав, що до комерційного училища слід брати дітей не тільки купецького стану, але й вихідців з інших верств населення. При цьому слід орієнтуватися на тих, хто виявив потяг до торговельної справи та комерційних наук, а виявити такий нахил можна лише у дітей, які вже мають певну загальноосвітню підготовку хоча б обсязі 4-х класів гімназії. Допрацьований з урахуванням пропозицій М. І. Пирогова проект училища було розглянуто і затверджено Державною Радою у листопаді 1861 року. Статут та відповідні штати вводилися у дію терміном на п'ять років [8].

Закінчивши роботу спеціальна комісія направила лист на затвердження статуту до одеського градоначальника. Вже грудні 1861 року було прийняте рішення: «учредить одескому купечеству учредить в городе Одесса коммерческое училище для специального образования лиц посвящающих себя торговли» [4, с.17]. Офіційне відкриття першого комерційного училища в Одесі відбулося в серпні 1862 року. Випускники отримували звання особистого почесного громадянина, а ті що закінчували з відзнакою, – звання кандидата комерції.

Висновки. Отже, в II половині XIX століття в Одесі в результаті активізації ринкових відносин, виникає гостра необхідність створення нового типу навчального, який готував кваліфікованих бухгалтерів, касирів та інших потрібних у приватних конторах та банках фахівців. А це у свою чергу вимагало більш досконалої системи комерційної освіти.

В цьому випадку важливим чинником в формуванні системи комерційної освіти стала політика міської влади щодо започаткування комерційного училища. Оскільки, це був перший навчальний заклад подібного типу, то міський голова Одеси, Джеймс Кортаці одразу підтримав прагнення торговельних кіл до вдосконалення середньої професійної освіти в Одесі. Завдяки його

клопотання лист щодо заснування училища був досить швидко розглянутий міністром внутрішніх справ та затверджений на загальнодержавному рівні. Окрім того, внаслідок втручання міської влади були залучені фінансові членів купецьких гільдій з інших міст півдня України.

Варто відзначити, що суттєво загальмувала організаційну роботу Кримська війна. Підтвердженням цього є те, що перша комісія котра була зібрана для затвердження основного статут училища так і не розпочала свою діяльність. Ще одним недоліком була абсолютно відсутність фінансової підтримки міста, навіть після закінчення війни. Міська влада дала дозвіл на відкриття училища тільки після пред'явлення остаточної суми коштів. Найбільш зацікавленими в цьому були представники купецького стану, які давно відчувати нагальну потребу у спеціальному училищі, як для виховання своїх дітей, які повинні були успадкувати від батьків заняття торгівлею, так і заповнення відчутної прогалини в спеціально підготовлених працівниках торгівлі.

Література

1. Велиховский Л. Н., Кандаурова Т. Н. Социокультурные практики российских предпринимателей основа развития коммерческого образования / Л. Н. Велиховский, Т. Н. Кандаурова // Страницы истории России и Урала. – 2011. – С. 112-143.

2. Шиханов Р. Б. Внесок біржових комітетів південної України у розвиток комерційної освіти / Р. Б. Шиханов // Наукові праці історичного факультету ЗДУ. – 1999. – Випуск 5. – С. 3-5.

3. Новікова І. Формування якісної економічної освіти у контексті ринкової трансформації банківської системи на теренах України наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття / І. Новікова // Вісник НБУ. – К., 2011. – С. 49-53.

4. Исторический очерк 50-летия Одесского коммерческого училища. – Одесса: Центральная типография, 1912.

5. ДАОО. – Ф – 2. Канцелярия Одесского Градоначальника. – Оп. 1. (1851). – Спр. 298. – Арк. 1.

6. ДАОО. – Ф – 2. Канцелярия Одесского Градоначальника. – Оп. 1. (1851). – Спр. 298. – Арк. 8.

7. ДАОО. – Ф – 2. Канцелярия Одесского Градоначальника. – Оп. 1. (1851). – Спр. 298. – Арк. 17.

8. Трикоз В. А. З історії середньої спеціальної освіти на Україні в дожовтневий період. – Український історичний журнал, 1976. - №8. – С.117-122.

1. Vely`xovskyy`j L. N., Kandaurova T. N. Socy`okul`turnye prakty`ky` rossy`jsky`x predpny`matelej osnova razvy`ty`ya kommercheskogo obrazovany`ya / L. N. Vely`xovskyy`j, T. N. Kandaurova // Strany`czy y`story`y` Rossy`y` y` Urala. – 2011. – S. 112-143.

2. Shy`xanov R. B. Vnesok birzhovy`x komitetiv pivdennoyi Ukrayiny` u rozvy`tok komercijnoyi osvity` / R. B. Shy`xanov // Naukovi praci istory`chnogo fakul`tetu ZDU. – 1999. – Vy`pusk 5. – S. 3-5.

3. Novikova I. Formuvannya yakisnoyi ekonomichnoyi osvity` u konteksti ry`nkovoyi transformaciyi bankivs`koyi sy`stemy` na terenax Ukrayiny` napry`kinci XIX – na pochatku XX stolittya/ I. Novikova // Visny`k NBU. – K., 2011. – S. 49-53.

4. Y`story`chesky`j ocherk 50-lety`ya Odesskago kommercheskogo uchy`ly`shha. – Odessa: Central`naya ty`pografy`ya, 1912.

5. ДАОО. – F – 2. Kancelyary`ya Odesskogo Gradonachal`ny`ka. – Op. 1. (1851). – Spr. 298. – Ark. 1.

6. ДАОО. – F – 2. Kancelyary`ya Odesskogo Gradonachal`ny`ka. – Op. 1. (1851). – Spr. 298. – Ark. 8.

7. ДАОО. – F – 2. Kancelyary`ya Odesskogo Gradonachal`ny`ka. – Op. 1. (1851). – Spr. 298. – Ark. 17.

8. Try`koz V. A. Z istoriyi seredn`oyi special`noyi osvity` na Ukrayini v dozhovtnevy`j period. – Ukrayins`ky`j istory`chny`j zhurnal, 1976. - #8. – S.117-122.